

# Psychospołeczne uwarunkowania zmian makrostrukturalnych: Koncepcja zgromadzenia agoralnego

Adam Biela\*

Instytut Psychologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin

## THE AGORAL GATHERINGS WHICH HAVE CHANGED THE POLITICAL FACE OF THE CENTRAL AND EASTERN EUROPE

The paper extends the conception of agoral gathering as a new concept in collective behaviour (Biela, 1989) and interprets the large-scale political transformations in Central and Eastern Europe of 90's in terms of peaceful collective behaviours as a political alternative for the post-communist countries. There is empirical evidence as that in such countries Poland, Hungary, Czechoslovakia, Bulgaria, East Germany, Russia, Lithuania, Latvia, Estonia and Albania took place the peaceful collective behaviours which had the all constitutive characteristics of the agoral gathering (i.e. 1. higher-values-oriented motives of the participants; 2. non-violent intentions of the participants; 3. voluntary participation; 4. publicity of the assembly; 5. mass scale of the gathering; 6. experiencing the spiritual unity among the participants and the social meaning of the gathering; and 7. positive social impact of the gathering). The outcome of the agoral gatherings was a blood less collapse of the totalitarian system in the countries where these collective behaviours really existed. The analysis shows that the gigantic social power was created and the agoral gatherings were able to reconstruct the social, political and even military order in Europe of 90's.

Gdyby na początku lat 80-tych odważył się jakiś przedstawiciel nauk społecznych wygłosić tezę, iż za kilka lub kilkanaście lat będą miały miejsce tak gruntowne zmiany makrostrukturalne, które zlikwidują nie tylko Mur Berliński, lecz doprowadzą do rozpadu systemu totalitarnego w Europie, jego tezy zostałyby, co najwyżej uznane za twórczość w zakresie politycznego *science fiction*. Tymczasem wydarzenia lat 90-tych XX wieku wskazują, że zmiany takie stały się faktami politycznymi, społecznymi i gospodarczymi. Doprowadziły one do głębokich zmian polityczno-ustrojowych (upadek systemu komunistycznego w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, rozpad polityczny ZSSR i po-

wstanie nowych niezależnych państw, zjednoczenie państw niemieckich) oraz społeczno-gospodarczych (budowa podstaw gospodarki rynkowej, prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych, uwłaszczenie mieszkań zakładowych i komunalnych, przekształcanie kolektywnych form własności we własność prywatną, przekształcanie użytkowania wieczystego w prawo własności).

Co więcej, te głębokie przemiany makrostrukturalne i makrosystemowe miały przebieg bezkrwawy, za wyjątkiem wydarzeń na Półwyspie Bałkańskim w Jugosławii. W tym więc kontekście fascynujące jest pytanie o przyczynę wydarzeń, które doprowadziły w sposób pokojowy do tak głębokich zmian na kontynencie europejskim w ostatniej dekadzie XX wieku.

W opracowaniu tym będziemy się starali wskazać, jakie są psychospołeczne uwarunkowania makrosystemowych i makrostrukturalnych zmian, które miały miejsce w Polsce lat 80-tych, a następnie

---

\* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Adam Biela, Instytut Psychologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ul. Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin.  
e-mail:bielaada@kul.lublin.pl

w latach 90-tych w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej.

W wyjaśnieniu tych uwarunkowań wykorzystamy koncepcję zgromadzenia agoralnego (*agoral gathering*) zapoczątkowaną przez Bielę i Tobacyka (1987) i Bielę (1989) oraz zweryfikowaną przez autorów polskich (Prężyna, 1996), litewskich (Gaidys i Tureikyte, 1996), słowackich (Ferjenčík, 1996).

Wskazemy, iż wszędzie tam, gdzie miały miejsca zgromadzenia agoralne, a więc w Polsce (przyjazdy Jana Pawła II, wydarzenia „Solidarności” z sierpnia 1980 i późniejsze), na Węgrzech (w Budapeszcie), w Czechosłowacji (wydarzenia „aksamitnej rewolucji”), w NRD (w Berlinie Wschodnim, w Dreźnie, w Lipsku) oraz na Litwie i Łotwie (tzw. łańcuch rąk określany jako „Droga Bałtycka” upamiętniający niechlubny pakt Ribbentrop-Mołotow), w Rosji (wydarzenia sierpniowe w 1991 r. na Placu Czerwonym w Moskwie oraz na ulicach Petersburga), w Bułgarii (wydarzenia w Sofii określane jako „Miasto Prawdy” w lipcu i sierpniu 1990 r., w Albanii (wydarzenia głównie w Tiranie). We wszystkich tych miejscach w sposób bezkrwawy doszło do głębokich pozytywnych zmian makrostrukturalnych, w wyniku których jak przysłowiowy „domek z kart” rozpadły się struktury państw totalitarnych a na ich miejscu zaczęły się rodzić struktury społeczeństw demokratycznych wraz z ich polityczną infrastrukturą (demokratyczne wybory parlamentarne, prezydenckie, samorządowe, konstytucja demokratyczna, system wielopartyjny, swoboda wyjazdów zagranicznych, zniesienie cenzury państwowej). W ślad za zmianami polityczno-ustrojowymi poszły również zmiany gospodarcze polegające na przekształcaniu tzw. gospodarki socjalistycznej w gospodarkę opartą na zasadach potrzeb rynkowych (Biela, 1996).

Wskazujemy również, że w tych krajach, gdzie nie zaistniał fenomen zgromadzeń agoralnych, tam alternatywą była krwawa wojna prowadząca do rozpadu makrostruktur państwa socjalistycznego. Taka sytuacja miała miejsce w krajach byłej Jugosławii, gdzie zamiast pokojowych oraz integracyjnych zgromadzeń agoralnych została wywołana przez regionalnych polityków oraz dziennikarzy mediów lokalnych wojna na tle etnicznym.

### KONCEPCJA ZGROMADZENIA AGORALNEGO (AGORAL GATHERING)

Pojęcie „zgromadzenie agoralne” zostało zaproponowane jako tzw. idealny typ pojęcia wyjaśniającego zjawiska psychospołeczne towarzyszące masowym zgromadzeniom pokojowym, jakie miały miejsce

podczas wizyt papieskich. Biela (1989) wskazał, iż zgromadzenie agoralne różni się znacząco od innych zjawisk znanych w literaturze społecznej z zakresu zbiorowych zachowań opisywanych przez takie terminy jak „tłum” (*crowd*), „masa” (*mass*), „publiczne zachowanie” (*public*).

„Zgromadzenie agoralne” (z gr. *agora*: dobrowolny, masowej skali publiczne zgromadzenie zainspirowane przez jakieś wyższe wartości moralne lub społeczne, np. godność ludzka, prawda, wolność, sprawiedliwość). Wskazuje się na siedem cech konstytutywnych dla zgromadzeń agoralnych: (1) kierowanie się wartościami wyższymi przez uczestników; (2) intencje niestosowania przemocy przez uczestników; (3) dobrowolność uczestnictwa; (4) otwartość spotkania; (5) masowa skala uczestnictwa; (6) świadomość przeżywania przez uczestników jedności przy jednoczesnym uświadamianiu sobie wagi społecznej zgromadzenia; (7) pozytywne następstwa zgromadzenia zarówno w skali indywidualnej, jak i społecznej.

Jako przykłady zgromadzeń agoralnych wymienia się następujące: wizyty zagraniczne papieża Jana Pawła II (Biela i Tobacyk, 1987; Biela, 1989); *non-violent* marsze Ghandiego, pokojowe marsze Martina Luthera Kinga, demonstracje publiczne w obronie życia, pokojowe strajki „Solidarności” (Biela, 1989).

### PRZEŻYCIE JEDNOŚCI DOŚWIADCZEŃ AGORALNYCH

Uczestnicy zgromadzeń agoralnych przeżywali swoje uczestnictwo w tych zgromadzeniach nie tylko w kategoriach osobistych doświadczeń, lecz jako wydarzenie wielkiej wagi społecznej przeziąknięte uniwersalnymi wartościami ogólnoludzkimi, patriotycznymi i narodowymi oraz mające określoną wagę historyczną (tzn. jako uczestniczenie w zmianie biegu historii). W sytuacji bezprecedensowej skali masowości tego wydarzenia, uczestnicy odkrywali jego unikalną wagę poprzez uświadamianie sobie moralnych ideałów, oczekiwań i uniwersalnych wartości, które kierowały ludźmi jako motywy gromadzące tak wiele osób razem. Pozwalało to poczuć się zgromadzonym ludziom bezpiecznie, odkryć wspólnotę i jedność przeżywanych pragnień. Wyrażało się to m.in. w stwierdzeniu: „Widzę tutaj, jak wielu ludzi myśli podobnie jak i ja”.

Wiele osób przybywając na zgromadzenie nie miało jeszcze klarownych artykulacji motywów swojego uczestnictwa. Mieli tylko intuicyjne przeświadczenie o wartościach oraz ideałach będących ich motywami przewodnimi. Dla tych uczestników

zgrupowanie agoralne stworzyło warunki, gdzie ich intuicyjne odczucia stały się klarowniejsze, bardziej oczywiste, bardziej autentyczne i bardziej stabilne. Proces prowadzący do artykulacji społecznych i moralnych ideałów podczas zgromadzenia definiuje się jako agoralną klaryfikację i weryfikację systemu wartości. Można go było rozpoznać przez spontaniczne reakcje uczestników zgromadzenia w znaczących momentach, kiedy usłyszeli oni semantyczną artykulację swoich oczekiwanych wartości (np. słowa „wolność”, „prawda” – wymieniane przez Jana Pawła II w czasie jego pierwszej wizyty w Polsce w 1979 roku).

### **POZYTYWNE KONSEKWENCJE ZGROMADZENIA AGORALNEGO**

Unikalne przeżycia uczestników zgromadzenia agoralnego miały nie tylko bardzo pozytywne konsekwencje dla indywidualnych osób uczestniczących w tym nowym spotkaniu, lecz wiążą się również z pozytywnymi przemianami w skali społecznej. Na podstawie analizy psychologicznej doświadczeń agoralnych można wymienić następujące cechy samych procesów agoralnych (Biela, 1989):

1. jedność procesów emocjonalno-motywacyjnych oraz poznawczych w czasie zgromadzeń agoralnych;
2. wspólnotowy charakter doświadczeń agoralnych sięgających głębi społecznej, mającej swoje źródła w uniwersalnych potrzebach ogólnoludzkich;
3. skumulowana siła procesów i zachowań zbiorowych wskazująca na kierunek pozytywnych przemian i powszechnie akceptowanych dążeń społecznych;
4. silne zakorzenienie przeżyć i doświadczeń agoralnych w pamięci zarówno indywidualnej jak i zbiorowej uczestników tych zgromadzeń;
5. promieniowanie procesów agoralnych na osoby, które nie były uczestnikami zgromadzenia.

Efektom procesów post-agoralnych jest rozszerzenie się zakresu doświadczeń na ludzi, którzy z różnych powodów nie uczestniczyli w zgromadzeniu agoralnym. Stwarza to płaszczyznę przyspieszającą tempo i skalę integracji społecznej. Jako przykład można podać zakres i tempo procesów post-agoralnych po pierwszej wizycie-pielgrzymce Jana Pawła II do Polski, która miała miejsce w dniach od 2 do 10 czerwca 1979 roku.

W czasie tych dni zgromadzeń agoralnych, w których uczestniczyło bezpośrednio około 50% mieszkańców Polski, ich uczestnicy uświadomili sobie jedność swoich myśli, uczuć i przekonań w skali ogólnonarodowej. Masowe spotkanie z papieżem oraz powszechne zainteresowanie jego wizytą, spowodowały wzrost poczucia wewnętrznej wolności Polaków, poczucia bezpieczeństwa oraz integracji społecznej pomiędzy ludźmi reprezentującymi różne zawody, a także wzrost intensywności potrzeby autentycznego myślenia i działania. Przyczyniło się to niewątpliwie do procesu pogłębienia solidarności społeczno-zawodowej polskich robotników, rolników, inteligencji. Proces ten zaowocował powstaniem ruchu „Solidarność” w lipcu i sierpniu 1980 roku. Dzięki temu ruchowi dokonała się bezkrwawa rewolucja, która jako fala zgromadzeń agoralnych zmieniła najpierw oblicze polityczne Polski a następnie rozprzestrzeniła się na inne kraje tzw. bloku sowieckiego, doprowadzając do upadku systemu totalitarnego w sposób pokojowy. Przykładem takiej fali zgromadzeń agoralnych były m.in. wydarzenia „aksamitnej rewolucji” w Czechach i na Słowacji. Innym przykładem agoralnego zachowania było pokojowe rozebranie Muru Berlińskiego, co doprowadziło do zjednoczenia dwóch państw niemieckich. Podobne zjawiska agoralne doprowadziły w konsekwencji do formalnego upadku ZSRR i powstania niepodległych państw z byłych republik związkowych. Są to kolejne przykłady zjawisk post-agoralnych oraz związanych z nimi pozytywnych następstw społecznych.

### **ZGROMADZENIA AGORALNE, KTÓRE ZMieniły OBlicze POLSKI**

Chronologicznie ciąg zgromadzeń agoralnych, które zmieniły totalitarne oblicze Europy na wolne i demokratyczne – należy rozpocząć od procesów agoralnych, które zostały rozpoczęte 2 czerwca 1978 na Placu Zwycięstwa w Warszawie, gdzie zgromadziło się ponad pół miliona uczestników; poprzez zgromadzenia agoralne, dla których specyficzny klimat stworzyło Gniezno (kojarzone z kolebką i gniazdem rodowym Polaków), Częstochowa (jako miejsce święte – religijna stolica Polski), Wadowice (miasto rodzinne Ojca Św.), Oświęcim (miejsce powagi i pamięci – jako jedyne miejsce na trasie wizyty, gdzie nie wznoszono wiatów dla uszanowania pomordowanych), Nowy Targ (gdzie krajobraz gór stworzył klimat apoteozy piękna ziemi i przyrody ojczystej); a skończywszy na atmosferze spotkań agoralnych w Krakowie, których punktem kulmi-

nacyjnym trudna była do policzenia 2–3 milionowa agora na Krakowskich Błoniach.

Proces irradacji przeżyć uczestników tych zgromadzeń agoralnych doprowadził do rozprzestrzenienia się zakresu osobowego i terytorialnego skutków zjawisk agoralnych, czego skutkiem psychospołecznym było:

1. nadzwyczajne przyśpieszenie procesu integracji społecznej w skali całej Polski obejmujące ludzi różnych zawodów, o różnym statusie społecznym, o zróżnicowanym wykształceniu i wieku;
2. przełamanie bariery strachu w wymiarze indywidualnym i społecznym, na którym oparte były fundamenty ustroju totalitarnego;
3. przeświadczenie społeczne na skalę coraz bardziej masową, że skoro Polacy potrafią wspólnie gromadzić się, żeby wyartykułować swoje wspólne oczekiwania i wartości, to zapewne jeśli tylko zechcą, będą potrafili te oczekiwania i wartości osiągnąć.

## ZGROMADZENIE AGORALNE LIPCA I SIERPNI 1980 ROKU

Procesy te stanowiły fundament psychospołeczny, który umożliwił podjęcie działań strajkowych przez pracowników przedsiębiorstw państwowych, najpierw w lipcu 1980 roku na Lubelszczyźnie (Tomaszów Lubelski, Świdnik, Lublin), a następnie w sierpniu 1980 roku na Wybrzeżu Gdańskim, Szczecińskim, na Górnym Śląsku. Wreszcie wrzenie strajkowe objęło całą Polskę integrując w ruchu społecznym „Solidarność” ponad 10 milionów osób. Analizując zachowania uczestników z lipca i sierpnia 1980 roku, można wykazać, iż procesy psychospołeczne będące podstawą tych zachowań spełniają wszystkie cechy konstytutywne zgromadzeń agoralnych.

## MOTYWACJA UCZESTNICTWA OPARTA NA MOTYWACH WYŻSZYCH

Chociaż bezpośrednim powodem strajków lubelskich były kwestie podwyżki cen artykułów spożywczych, to jednak wkrótce okazało się, że motywy te odegrały tylko i wyłącznie rolę „zapalki do beczki prochu”. Nie te konkretne motywy bytowe nadały zasadniczy ton motywacjom strajkowym. Wkrótce bowiem okazało się, że chodzi przede wszystkim o godność człowieka pracującego, o traktowanie pracowników jako podmiotów pracy, o prawo do współdecydowania o sytuacji i warunkach pracy.

Analizując z kolei motywy sierpniowych protestów na Wybrzeżu i na Śląsku widzimy, że na pierwszy plan wysuwają się bardziej uniwersalne motywy i potrzeby dotyczące nie tylko problemów pracowniczych, lecz również potrzeba życia w wolnym i suwerennym państwie, posiadania wolnych związków zawodowych, swobodnego spełniania potrzeb religijnych, wolności słowa (wolnego od cenzury państwowej) oraz innych motywów, które znalazły swój wyraz w formie 21 postulatów strajkowych (które uroczystie podpisano 31 sierpnia 1980 roku w Gdańsku, a następnie w Szczecinie i Jastrzębiu Zdroju).

## INTENCJA NIESTOSOWANIA PRZEMOCY

Uczestnicy protestów „Solidarności” intencjonalnie nastawiali się na działania polegające na niestosowaniu przemocy wobec nikogo, a zwłaszcza wobec aparatu władzy. Zgromadzenia strajkowe miały charakter pokojowy nie tylko w swoich zamierzeniach, lecz również i faktycznie. Podjęto też wszelkie środki organizacyjne zmierzające do zapobiegania wszelkim incydentom czy epizodom, które mogłyby wywołać agresję. Istniał m.in. surowy zakaz przynoszenia na teren strajkującego zakładu alkoholu. Zapraszano natomiast miejscowych księży, którzy sprawowali na terenie zakładów pracy posługę duszpasterską (odprawiając msze święte czy słuchając spowiedzi), żeby z jednej strony podnosić motywację wyższą uczestników, a z drugiej strony stwarzać atmosferę wzajemnej życzliwości strajkującej załogi oraz integracji społecznej. Powstały wówczas więzi przyjaźni między ludźmi strajkującymi oraz mieszkańcami miast i wsi, którzy przychodzili im z pomocą przynosząc żywność.

## DOBROWOLNOŚĆ UCZESTNICTWA

Udział w strajkach pracowniczych miał charakter dobrowolny. Nikt z pracowników nie był przymuszany do uczestniczenia w nim. Jeśli ktoś dobrowolnie zdecydował się na strajku uczestniczyć, to decydował się na ponoszenie wszelkich konsekwencji represyjnych, dyscyplinarnych, karnych i politycznych takiej decyzji ze strony aparatu władzy. Przykładowo, pracownicy Trójmiasta decydując się na strajk mieli jeszcze dość świeżo w pamięci zachowania władzy „ludowej”, która strzelała do ludzi w grudniu 1970 roku. A jednak załogi pracownicze dobrowolnie podejmowały decyzje strajkowe w sierpniu 1980 roku. Strach został przełamany. Dobrowolność uczestnictwa wiązała się ponadto z dzieleniem z innymi trudów i uciążliwości życia strajkowego.



## OTWARTOŚĆ ZGROMADZEŃ

Otwartość zgromadzeń strajkowych polegała na tym, iż samą decyzję strajku podjęto w sposób otwarty. Ponadto, wszelkie kwestie dotyczące życia strajkujących stawiano w sposób otwarty w miejscu najbardziej dostępnym dla pracowników (sala konferencyjna, szkoleniowa, sale bhp, cechownia w kopalniach, itp.). Otwartość dotyczyła też demokratycznych procedur podejmowania decyzji i regulacji wszystkich obszarów życia w sytuacji strajkowej. Innym wymiarem otwartości zgromadzeń strajkowych była możliwość podjęcia decyzji strajkowej przez inne zakłady pracy na swoim terenie i przez swoje załogi pracownicze.

## MASOWA SKALA UCZESTNICTWA

Zgromadzenia strajkowe rozprzestrzeniły się z Lubelszczyzny na całe Wybrzeże Bałtyckie a następnie objęły górników śląskich kopalń oraz hutników. Skala masowości uczestnictwa w tych zgromadzeniach agoralnych była bezprecedensowa w historii masowych zgromadzeń. W swoim kulminacyjnym punkcie objęła ponad 10 mln mieszkańców Polski. Obejmowała ona osoby wszystkich zawodów, dorosłych obywateli wszystkich grup wiekowych, o różnym poziomie wykształcenia, o różnym statusie społecznym i ekonomicznym. Mieli oni pełną świadomość bezprecedensowej skali wydarzenia, którego byli podmiotami.

## JEDNOŚĆ DOŚWIADCZEŃ AGROALNYCH

Uczestnicy sierpniowych zgromadzeń agoralnych 1980 roku doświadczali swój udział w strajkach nie tylko w kategorii przeżyć osobistych, lecz przede wszystkim jako ciąg zdarzeń o wielkiej wadze społecznej, patriotycznej i narodowej oraz jako jednoczące ludzi wydarzenia o określonej wadze historycznej (tzn. jako uczestniczenie w zmianie biegu historii). Pozwalało to poczuć się strajkującemu bezpiecznie, odkryć wspólnotę i jedność przeżywaną pragnień.

## POZYTYWNE KONSEKWENCJE ZGROMADZENIA AGORALNEGO

Pozytywnymi konsekwencjami zgromadzeń agoralnych sierpnia 1980 roku było najpierw podpisanie porozumień pomiędzy załogami strajkującymi a władzami PRL. Wiele z postulatów strajkowych zostało faktycznie wkrótce zrealizowanych. Jednym z głównym postulatów strajkowych, które zostały

zrealizowane była rejestracja NSZZ „Solidarność” jako wolnego związku zawodowego. Choć władza PRL pod presją polityczną i militarną ZSRR oraz ościennych państw bloku socjalistycznego usiłowało zlikwidować dorobek integracyjny porozumień sierpniowych, poprzez wprowadzenie dnia 13 grudnia stanu wojennego na obszarze Polski, to jednak system totalitarny PRL oraz całego bloku sowieckiego, nie zdołał stłumić skumulowanego potencjału zgromadzeń agoralnych „Solidarność”. Stan wojenny w Polsce odwołano i zgadzano się na stopniową erozję systemu totalitarnego w Polsce doprowadzając do przekształcenia PRL w III Rzeczypospolitą Polską z demokratycznymi wyborami.

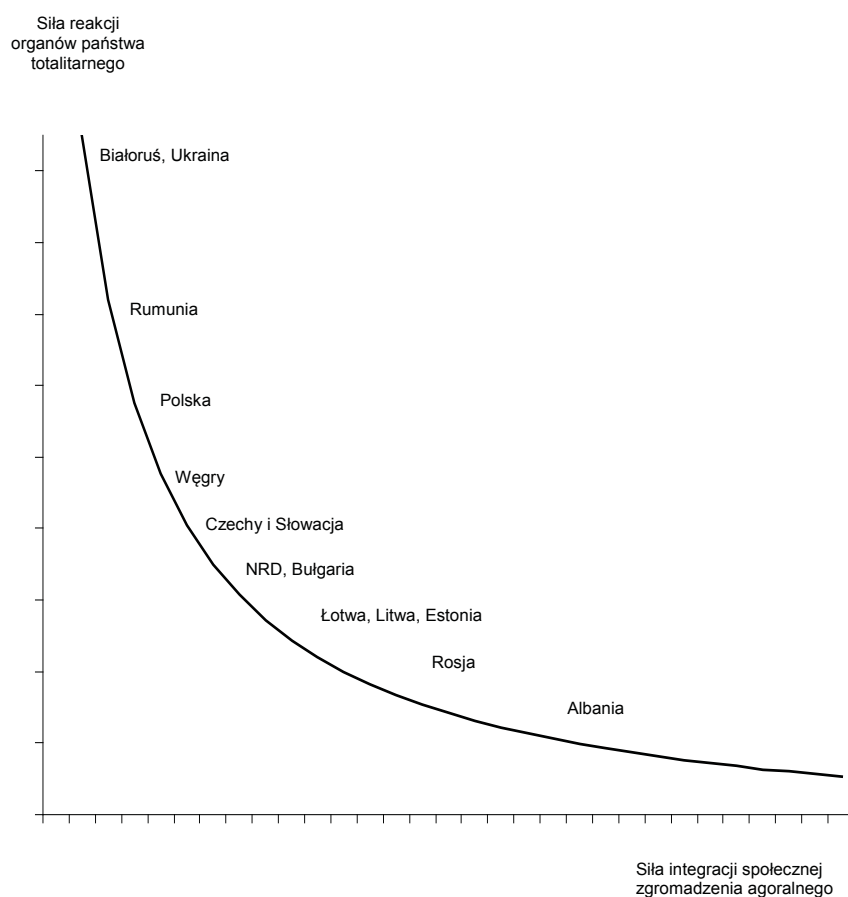
## ZGROMADZENIA AGORALNE, KTÓRE ZMIENIŁY OBLICZE POLITYCZNE EUROPY ŚRODKOWEJ I WSCHODNIEJ

Zgromadzenia agoralne Polski lat 80-tych, a zwłaszcza ich społeczne i polityczne konsekwencje dla Polski, których rezultatem było bezkrwawe obalenie systemu totalitarnego w Polsce zachęcały różne grupy społeczne w krajach bloku sowieckiego do podejmowania podobnych prób. Zjawiska społeczne mające wszystkie cechy konstytutywne charakterystyczne dla zgromadzeń agoralnych miały miejsce w następujących krajach Europy Środkowej i Wschodniej: na Węgrzech, w Czechosłowacji, Bułgarii, NRD, Rosji, Litwie, Łotwie, Estonii i Albanii. Nagromadzony potencjał integracji społecznej zgromadzeń agoralnych w tych krajach miał miejsce od 1989 roku. Spowodował w konsekwencji bezkrwawy upadek systemu totalitarnego oraz głębokie przemiany społeczne i polityczne, których nie przewidywali wcześniej, w takim zakresie, najśmielsi politolodzy w żadnych ośrodkach naukowych na świecie. Po prostu został dokonany przełom bezkrwawy pod naporem gigantycznej siły społecznej, która powstała w czasie samych zgromadzeń agoralnych w tych krajach a następnie została jeszcze wzmocniona poprzez procesy określane jako irradiacja zjawisk agoralnych, które stanowią mechanizm współkonstytuujący naturę zgromadzenia agoralnego. Jeśli siła integracji społecznej w kraju, w wyniku procesów związanych ze zgromadzeniami agoralnymi, osiąga określony pułap, to wówczas organa władzy totalitarnej zaprzestają już nie tylko frontalnego ataku skierowanego na zdławienie przemian ustrojowych, lecz poszukują dróg porozumienia z nową siłą społeczną w celu ochrony swoich własnych interesów.

Istotną rolę odgrywają tutaj wskaźniki percepcji siły integracji społecznej takie jak m.in. liczba uczestników zgromadzeń agoralnych, łatwość i sprawność organizowania zgromadzeń, częstość zgromadzeń agoralnych, stopień klarowności i przejrzystości idei przewodnich będących motywacją uczestników w zgromadzeniach, stopień determinacji uczestników zgromadzenia w realizacji idei przewodnich, atrakcyjność społeczna motywów i wartości gromadzących uczestników zgromadzeń agoralnych, szybkość i zakres rozprzestrzeniania ideowego zgromadzeń agoralnych (szybkość i zakres irradacji procesów agoralnych). Związek pomiędzy siłą integracyjną zgromadzenia agoralnego a siłą reakcji organów państwa totalitarnego na fenomen zgromadzeń totalitarnych w tym państwie ilustruje krzywa wykładnicza przedstawiona na Wykresie 1. Jeśli organy władzy państwa totalitarnego spostrzegają siłę integracji społecznej pod wpływem

zgromadzenia agoralnego, to wówczas decydują się na szybkie rozwiązanie siłowe mające na celu likwidację w zarodku „ognisk zapalnych” będących zwiastunami zmiany istniejącego układu polityczno-ustrojowego. Taka sytuacja miała miejsce m.in. na Białorusi i częściowo Ukrainie, gdzie opozycja polityczna zorganizowała wprawdzie zgromadzenia polityczne, jednak były one o małej skali możliwości i władze polityczne nie miały większej trudności w ich rozproszeniu.

Nieco inna była sytuacja zgromadzeń politycznych w Rumunii (patrz: Wykres 1), gdzie powstały warunki dla zgromadzeń agoralnych. Jednak zdecydowane i brutalne reakcje na te zgromadzenia ze strony sił policyjnych i bezpieczeństwa (*Securitates*) spowodowały, iż uczestnicy zgromadzeń nie wytrzymali prowokacji i zgromadzenia przestały mieć charakter zgromadzeń agoralnych ze względu na zatracenie cechy konstytutywnej *non-violance*.



Wykres 1. Związek pomiędzy siłą integracji społecznej zgromadzenia agoralnego a siłą reakcji organów państwa totalitarnego na fenomen zgromadzeń agoralnych w kraju

Zgromadzenia te przekształciły się niestety w krwawe boje, które przyniosły wiele ofiar śmiertelnych oraz licznych rannych. Sytuacja w Rumunii wywołała pozytywne reakcje solidarnościowe w wielu krajach Europy Środkowej (m.in. w Polsce), gdzie dzięki pokojowym zgromadzeniom agoralnym udało się w sposób bezkrwawy uzyskać pozytywne zmiany społeczno-polityczne i ustrojowe.

Specyfika zgromadzeń agoralnych w Polsce ma swój ciąg behawioralny od czerwca 1979 (pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II), poprzez wybuch „Solidarności” w sierpniu 1980 r., jego próby radykalnego osłabienia przez ogłoszenie stanu wojennego dnia 13.12.1981r., dwie kolejne pielgrzymki Jana Pawła II (w 1983 oraz 1987 r.) oraz związane z nimi zgromadzenia agoralne, ponowną rejestrację NSZZ „Solidarność” (1989), wydarzenia związane z „okrągłym stołem” oraz formalno-symboliczny upadek struktur PRL (likwidacja struktur PZPR (1989), wybory do senatu I kadencji oraz wybory do tzw. sejmu kontraktowego – 1990).

Bezkrwawa rewolucja „Solidarności” w Polsce, a zwłaszcza jej pozytywne efekty polityczne zachęcały opozycyjne grupy najpierw na Węgrzech, następnie Czechosłowacji, Bułgarii, NRD, a później również i w krajach bałtyckich należących jednocześnie do ZSRR (Litwa, Łotwa, Estonia), a później w samej Rosji i wreszcie nawet w Albanii do zgromadzeń agoralnych. W projekcie badań nad tymi zjawiskami agoralnymi uczestniczyli badacze z pięciu krajów (Polski, Węgry, Słowacja, Bułgaria, Litwa) (patrz: Biela, 1996; Prężyna, 1996; Gaidys, Tuteikyte, 1996; Ferjenčík, 1996).

### **ZGROMADZENIA AGORALNE NA WĘGRZECH**

Z badań węgierskich (Biela, 1996) wynika, iż Węgry były drugim, po Polsce krajem gdzie rozwinęły się zgromadzenia agoralne, bo już 4 lipca 1989 roku ponad 10 tysięcy osób uczestniczyło w pierwszym zgromadzeniu agoralnym (na Placu Bohaterów: Hosok tere w Budapeszcie), gdzie w 1958 roku reżim komunistyczny Kádára dokonał egzekucji premiera Węgier Imre Nagy’ego (bohater z okresu powstania węgierskiego przeciwko ZSRR). Na drugim chronologicznie wymienia się zgromadzenie agoralne związane z wizytą Jana Pawła II na Węgrzech w dniach 16–20 sierpnia 1981 r., gdzie m.in. na Placu Bohaterów uczestniczyło 240 tys. osób (według danych węgierskiej TV). Zgromadzenia agoralne miały również miejsca i później doprowadzając do upadku systemu totalitarnego na Węgrzech (1990–1991).

### **ZGROMADZENIE AGORALNE W CZASIE TZW. AKSAMITNEJ REWOLUCJI W CZECHOSŁOWACJI**

W większych miastach czeskich oraz słowackich miały miejsca w listopadzie i grudniu 1989 roku zgromadzenia agoralne określane skrótowo jako wydarzenia tzw. aksamitnej rewolucji. Bardzo dogłębnej interpretacji tych wydarzeń jako zgromadzeń agoralnych dokonał słowacki psycholog Ferjenčík (1996) na przykładzie danych z dwóch słowackich miast: Bratysławy i Koszyc. Wydarzenia te były w następnym roku kontynuowane i ostatecznie doprowadziły w sposób bezkrwawy do pierwszych wolnych wyborów w Czechosłowacji w czerwcu 1990 roku oraz innych radykalnych zmian politycznych w sposób bezkrwawy (m.in. podział Czechosłowacji na Czechy i Słowację). Autor ten wskazuje na głębię przeżyć i doświadczeń dziesiątek, setek tysięcy uczestników tych wydarzeń. Wspólnie przeżywane przez uczestników były: doświadczenie wspólnoty i solidarności, autentyzm, nadzieje w oczekiwaniu zmian (m.in. bardziej sprawiedliwego porządku społecznego), poczucie jedności.

### **AGORALNE ZGROMADZENIE W BUŁGARII**

Bułgarskim przykładem zgromadzeń agoralnych było „Miasto Prawdy” w Sofii w lipcu i sierpniu 1990 roku. Inspiracją tego zgromadzenia były hasła ochrony środowiska, na które zgodziły się komunistyczne władze Bułgarii. Według Partchewa (1992) było to unikalne zgromadzenie agoralne, które trwało ponad miesiąc, miało znaczący rezonans społeczny i przyczyniło się do rezygnacji ówczesnego prezydenta rządu komunistycznego Mladenowa w Bułgarii. Autor ten interpretując rezultaty standardowych kwestionariuszy badawczych wskazuje, iż podstawowym motywem tych zgromadzeń były konstytucyjne prawa i wolności obywatelskie. Przytacza on również badanie porównawcze dwóch reprezentatywnych próbek: przed zmianami demokratycznymi oraz przed pierwszymi wolnymi wyborami. Wyniki tych badań wyraźnie korespondują z badaniami samych uczestników zgromadzenia agoralnego w Sofii. Z analiz tych wynika, że zgromadzenie agoralne w Sofii faktycznie przyspieszyło proces demokratycznych zmian w sposób bezkrwawy. Należy pamiętać, że reżim bułgarski należał do najbardziej fanatycznych w bloku państw socjalistycznych.

## ZGROMADZENIA AGORALNE W BYŁYM NRD

Pod wieloma względami reżim totalitarny w NRD przewyższał w swojej pryncypialności i precyzji system w ZSRR. Symbolem i jednocześnie realistyczną wizytówką tego reżimu były strzeżone pilnie granice pomiędzy NRD a Polską, Czechosłowacją oraz RFN. Szczególną zaś wymowę miał Mur Berliński pilnie strzeżony ze strony wschodniej przez specjalnie wyszkoloną straż graniczną NRD, która nie wahała się strzelać do każdego, kto próbował przedostać się przez ten mur do Berlina Zachodniego. Po stronie zachodniej tego muru zamieszczano systematycznie nazwiska osób, które poniosły śmierć z rąk pograniczników NRD-owskich strzegących zdobyczy państwa socjalistycznego.

I oto zaczęły żyć swoimi specyficznymi procesami zgromadzenia agoralne w większości większych miast NRD (Berlin Wschodni, Drezno, Lipsk). Dynamika tych procesów, w sposób analogiczny do swoich pierwowzorów w Polsce, zaczęła obejmować coraz to szersze kręgi społeczne, zawodowe, regionalne, wielopokoleniowe, które artykułowały potrzebę życia w państwie wolnym i suwerennym, gdzie przestrzegane są podstawowe prawa człowieka, prawa obywatelskie i demokratyczne. Jedną z wartości i potrzeb ujawniających się w czasie zgromadzeń agoralnych w NRD była jedność i solidarność z rodakami mieszkającymi poza Murem Berlińskim oraz w drugim państwie niemieckim. W trakcie nasilania się procesów agoralnych w tym państwie potrzeba połączenia się ze swoimi rodakami w Berlinie Zachodnim oraz w RFN stała się dominującym motywem enerdowskich zgromadzeń agoralnych oraz podstawą przeżywania jedności uczestników tych zgromadzeń. Punktem kulminacyjnym zgromadzenia agoralnego w Berlinie Wschodnim było tak olbrzymie nagromadzenie potencjału integracji społecznej wraz z towarzyszącym mu wyzwoleniem się uczestników wschodnioberlińskiej agory, że zgromadzenie agoralne praktycznie sparaliżowało siły policyjne, wojsko, służby graniczne i aparat bezpieczeństwa do tego stopnia, iż biernie przyglądali się jak uczestnicy zgromadzenia na ich oczach fizycznie rozbierają cegła po cegle Mur Berliński, żeby w braterskim uścisku cieszyć się ze swoimi rodakami oczekującymi na nich po drugiej stronie muru. Jeszcze kilka tygodni, czy dni wcześniej, ba nawet tego samego dnia przed zgromadzeniem agoralnym ci sami ludzie zdolni byli strzelać do ludzi przeskakujących Mur Berliński, zaś dynamika zgromadzenia agoralnego zmieniła radykalnie sytuację. Siła integracji spo-

łecznej zgromadzenia agoralnego we Wschodnim Berlinie była zdolna bez rozlewu krwi doprowadzić do pokojowego i radosnego rozebrania na kawałki Muru Berlińskiego jako zmienawidzonego symbolu, który dzielił ludzi tej samej narodowości będąc jednocześnie symbolem reżimu i agresji państwa totalitarnego. Mur ten pod naporem siły zgromadzenia agoralnego rozsypał się jak domek z kart. Wkrótce potem lawinowo potoczyły się procesy, które doprowadziły finalnie do pokojowego połączenia się dwóch państw niemieckich przy jednoczesnym upadku struktur reżimu totalitarnego w NRD.

## ZGROMADZENIA AGORALNE NA LITWIE, ŁOTWIE I ESTONII

Gaidys i Tuteikyte (1996) wyliczają 12 zgromadzeń agoralnych, które miały miejsce w czasie od 1 czerwca 1988 do 22 sierpnia 1991 roku. Większość z nich miała miejsce na Litwie, lecz niektóre z nich objęły również swoim zasięgiem jednocześnie Litwę, Łotwę i Estonię. Porównując liczbę uczestników tych zgromadzeń agoralnych według ich kolejności chronologicznej możemy zaobserwować ich stale rosnącą skalę masowości. I tak przykładowo w czerwcowych zgromadzeniach 1988 roku uczestniczyło od 6 do 20 tysięcy osób, zaś w miesiąc później w tym samym mieście Wilnie zgromadziło się już około 100 tysięcy uczestników. W tym samym Wilnie w sierpniu 1988 roku liczba uczestników zgromadzenia agoralnego szacowała się na 150–200 tysięcy osób. Widzimy, więc ewidentnie rosnącą z miesiąca na miesiąc siłę integracji społecznej zgromadzenia agoralnego, gdzie motywem wiodącym tej siły były takie wartości jak niepodległość i suwerenności państwa, prawa człowieka, prawa i wolności obywatelskie.

W rok później zgromadzenie agoralne w republikach bałtyckich ZSRR wykroczyły poza zasięg poszczególnych republik i stworzyły nowe fakty o charakterze integracji społecznej i solidarności ponadnarodowej. Okazją była niechlubna rocznica podpisania przez dwa państwa totalitarne III Rzeszą Niemiecką oraz ZSRR paktu Ribbentrop-Mołotow, który zapoczątkował okupację Litwy, Łotwy, Estonii i Polski przez te państwa. Dnia 23 sierpnia 1989 roku miało miejsce specyficzne zgromadzenie agoralne zwane „Droga bałtycka” gdzie uczestnicy utworzyli w tym samym czasie splot rąk (łańcuch rąk ludzkich) na długości 650 km ciągnący się od Wilna do Tallina. Według Gaidys i Tureikyte (1996) na terytorium samej Litwy w wydarzeniu tym uczestniczyło około 800–900 tys. uczestników,



a więc około 1/5 wszystkich mieszkańców tego kraju. Podobną reprezentację miało w tym specyficznym zgromadzeniu agoralnym na Łotwie i w Estonii.

Procesy agoralne w krajach bałtyckich trwały przez kolejne dwa lata nabierając na sile w sposób specyficzny, co do treści przeżyć agoralnych integrujących uczestników w tych krajach oraz według dynamiki podobnej w każdym z nich. Żeby wywołać ostateczny skutek zgromadzenia agoralne w tych krajach musiały trwać dłużej niż w innych krajach i musiały mieć swoją specyfikę ze względu na sam fakt polityczny, iż bądź co bądź należały one do jednego organizmu państwowego, polityczno-ustrojowego oraz układu militarnego jakim było ZSSR ze swoim wojskiem, policją, służbami bezpieczeństwa. A jednak po trzech latach nasilających się procesów agoralnych ich uczestnicy byli już zdolni w sposób prawnie usankcjonowany proklamować niezależność od ZSRR i suwerenność Litwy, Łotwy i Estonii jako niepodległych krajów – bez rozlewu krwi.

## ZGROMADZENIA AGORALNE W ROSJI

W sierpniu 1991 roku miały miejsce w Moskwie i Leningradzie zgromadzenia agoralne jako reakcja mieszkańców tych miast na proklamowanie antydemokratycznego puczu (Biela, 1996). Zgromadzenia te stanowiły punkt zwrotny w historii Rosji będąc zwiastunami końca komunistycznego totalitaryzmu w ZSRR. Wydarzenia te miały miejsca w tych samych miejscach, co zdarzenia rewolucji bolszewickiej z 1917 roku, jednak cechował je znacznie inny klimat. Stąd też wydarzenia te powinny być interpretowane z dwóch zupełnie odmiennych perspektyw teoretycznych. Wydarzenia rewolucji 1917 roku w Moskwie i Leningradzie należy interpretować w ujęciu psychologii tłumu G. LeBona (1895) jako pełne gwałtów, otwartej agresji i destrukcji, zaś wydarzenia na tych samych placach i ulicach w 1991 roku należy natomiast interpretować jako zgromadzenie agoralne (Biela, 1996). W przeciwstawieniu do tłumów uczestnicy zgromadzeń agoralnych w sierpniu 1991 roku zachowywali się bardzo spokojowo. Wyszli oni na przeciw czołgom z kwiatami i to oni osiągnęli swój cel na drodze niestosowania przemocy. Wojsko nie strzelało do nich. Atmosfera jedności, wzajemnej życzliwości przeniosła się i na nich. Stali się oni również w jakimś stopniu uczestnikami zgromadzenia agoralnego, chociaż znaleźli się na miejscu spotkań w celu „zrobienia porządku” z samym zgromadzeniem. Tylko trzech uczestników zgromadzenia agoralnego w Moskwie zginęło

w wypadku podczas „ataku kwiatowego na czołgi”. Było to jednak wynikiem nieszczęśliwego wypadku a nie zamierzonego działania czołgistów. Te ofiary zgromadzenia agoralnego stały się natychmiast bohaterami Rosjan. Od tego momentu siła integracji moskiewskich zgromadzeń agoralnych wzrosła do nieoczekiwanych rozmiarów. Wkrótce okazało się to realnym faktem psychologicznym i społecznym w czasie ceremonii pogrzebowej trzech nowych bohaterów, które odbyły się w Moskwie. Dwóch z nich było wyznania prawosławnego a jeden mojżeszowego. Uroczystości pogrzebowe były jednym wielkim zgromadzeniem agoralnym w Moskwie, który pokonał bariery wyznaniowe uczestników. Prawosławni popi oraz żydowscy rabini celebrowali uroczystości upamiętniając osoby, które przełamały swoją śmiercią wszelkie bariery. Majestat śmierci narodowych, nowych bohaterów Rosji pomógł uczestnikom pogrzebowego zgromadzenia agoralnego wyklaryfikować moralne wartości, które zjednoczyły ludzi podejmujących ryzyko i przełamujących bariery strachu podczas dni zgromadzeń przeciwko puczowi. Przeżycia te wzmogły nadzieję, że będąc w zjednoczeniu ze sobą ludzie mogą dokonać wiele więcej pozytywnych czynów. Ten psychologiczny klimat stanowi warunek zmian, który doprowadził do obalenia systemu totalitarnego w samym ZSRR.

W 1991 roku Rosjanie nie obchodzili już 74-tej rocznicy rewolucji październikowej jak robili to regularnie, corocznie w dniu 7 listopada począwszy od 1918 roku. Agoralne zgromadzenia z sierpnia 1991 roku wskazywały, co mieszkańcy Moskwy i Leningradu faktycznie myślą na temat obchodów tej rocznicy. Po tych zgromadzeniach, które były dla mieszkańców tych miast rodzajem narodowej psychoterapii (tzn. rodzajem *katharsis* na ogromną skalę), ZSRR stało się zupełnie innym krajem politycznie, ponieważ ludzie stali się psychologicznie zupełnie innymi obywatelami (tzn. myślącymi i zachowującymi się zupełnie inaczej) niż przed tymi zgromadzeniami agoralnymi. Pod wpływem tych procesów agoralnych miasto Leningrad powróciło do swojej przedrewolucyjnej nazwy St. Petersburg. Również w Moskwie w krótkim czasie wiele komunistycznych symboli zostało zastąpionych starymi rosyjskimi. Przykładowo pomnik Dzierżyńskiego został usunięty z samego placu centrali KGB; wiele pomników Lenina zostało również usuniętych z placów w Leningradzie i Moskwie. Był to początek bezkrwawego końca systemu totalitarnego w ZSRR.

## ZGROMADZENIA AGORALNE W ALBANI

Z braku źródłowych materiałów nie możemy wiele powiedzieć o zgromadzeniach agoralnych w Albanii, w której panował bezwzględny terror komunistyczny przewyższający często swoim okrucieństwem reżimy totalitarne w samym ZSRR, Rumunii czy Bułgarii. Przykładowo, dyktatura komunistyczna w Albanii ogłosiła się pierwszym konstytucyjnym państwem ateistycznym, gdzie wyznawanie kultu religijnego było konsekwentnie surowo karane. Jednak i z tego kraju międzynarodowe agencje informacyjne w swoich doniesieniach z lat 1991–1992, informowały o nasilających się co do skali zgromadzenia, które mogą zostać zinterpretowane jako agoralne (ze względu na wszystkie cechy konstytucyjne dla tego nowego fenomenu). Ich efektem było obalenie w sposób bezkrwawy systemu komunistycznego.

## WYDARZENIA W BYŁEJ JUGOSŁAWII ZAPRZECZENIEM ZGROMADZEŃ AGORALNYCH

Jugosławia jako państwo należące do bloku krajów tzw. demokracji ludowej cieszyła się stosunkowo dobrą opinią w społeczności międzynarodowej ze względu na stosunkowo znaczne swobody obywatelskie oraz małą uciążliwość systemu socjalistycznego w porównaniu ze wszystkimi pozostałymi krajami socjalistycznymi Europy. Trudno było nawet porównywać poziom swobód obywatelskich w Jugosławii z sąsiadującymi z nią Albanią czy Rumunią, lecz swobody obywatelskie były znacznie większe niż w sąsiadującej z nią również Bułgarii czy na Węgrzech.

Tymczasem we wszystkich tych wymienionych państwach sąsiadujących z Jugosławią miały miejsce począwszy od 1989 roku, ze szczególnym nasileniem w latach 1990–1992, zgromadzenia agoralne, które na wzór polskiego ruchu „Solidarność” doprowadziły do bezkrwawego obalenia systemu komunistycznego. Wyjątkiem była Rumunia, gdzie opór służb bezpieczeństwa spowodował przekształcenie zgromadzeń agoralnych, które swoje apogeum osiągnęły jeszcze przed krwawą konfrontacją z jednostkami Securitates, lecz gdzie pomimo wszystko udało się w tym kraju uniknąć wojny domowej na szeroką skalę ze znacznie większymi ofiarami, gdyż całe społeczeństwo Rumunii stanęło po stronie uczestników zgromadzeń agoralnych, co stosunkowo szybko zakończyło krwawe zamieszki. W Jugosławii natomiast po śmierci przywódcy i budowniczego państwa J. Tito, zamiast inicjatywy zgromadzeń

agoralnych, pojawiły się rozwijane przez polityków i szeroko nagłaśniane przez media centralne, regionalne i lokalne, realne lub sztucznie kreowane konfrontacje na tle różnic etnicznych w krajach narodowych stanowiących mozaikę etniczną byłej Jugosławii. Nasilenie tych konfrontacji doprowadziło ostatecznie do wojny etnicznej wraz ze wszystkimi swoimi potwornościami i aktami ludobójstwa włącznie. Wojna ta dorównała (a czasem nawet przewyższała swoimi okropnościami) wojny etniczne w krajach afrykańskich i pokazała, że aby rozwiązać problemy zmian społecznych ludzi można:

1. albo zorganizować w kierunku największych okrucieństw i podłości przeciwko swoim sąsiadom, czy nawet członkom własnej rodziny wmawiając im realne lub wymaginowane motywy antagonizmów;
2. albo też można zainicjować zgromadzenia agoralne, które zjednoczą ludzi różnych opcji politycznych, wyznań religijnych oraz zróżnicowanym statusie społeczno-ekonomicznym – i w sposób bez stosowania przemocy doprowadzić do zmian systemowych państwa totalitarnego.

Pierwszą opcję wybrano w Jugosławii, w której w wyniku wyniszczającej i bratobójczej wojny etnicznej upadł system socjalistyczny i powstały nowe państwa w wyniku rozpadu Jugosławii (Serbia, Macedonia, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja i Słowenia). Drugą opcję wybrano w Czechosłowacji, gdzie w sposób pokojowy w wyniku „aksamitnej rewolucji”, będącej zgromadzeniem agoralnym, doszło do obalenia komunizmu drogą pokojową i gdzie powstały dwa niezależne państwa: Republika Czeska i Słowacja); w Rosji i krajach bałtyckich, gdzie w wyniku procesów agoralnych drogą bezkrwawą doszło też nie tylko do obalenia systemu totalitarnego, lecz również do powstania niezależnych państw z rozpadu ZSRR.

## REFLEKSJE KOŃCOWE

### POLSKA

Podsumowując nasze analizy i interpretacje psychologiczne warto wskazać na przydatność koncepcji zgromadzenia agoralnego w wyjaśnianiu od strony psychospołecznej przyczyn upadku systemu totalitarnego zarówno Polsce, jak i innych krajach przynależących do bloku socjalistycznego. Koncepcja ta okazała się trafna nie tylko w wyjaśnieniu fenome-

nu papieskich pielgrzymek do Polski (a zwłaszcza tej pierwszej z 1979 roku), lecz również pozwoliło zinterpretować zjawiska psychospołeczne związane z ruchem „Solidarność”, który zmienił w sposób bezkrwawy oblicze polskiej ziemi wyzwalając ją z okowów systemu totalitarnego w 1989 roku. Co więcej, koncepcja zgromadzenia agoralnego okazała się również przydatna w analizie i interpretacji masowych procesów społecznych, które ogarnęły na wzór polski, wszystkie inne europejskie kraje tzw. demokracji ludowej (za wyjątkiem Jugosławii).

### BIAŁORUŚ I UKRAINA

Tam, gdzie procesy agoralne były z słabe (np. na Białorusi i Ukrainie w 1991 r.), siły organów państwa totalitarnego rozproszyły dość łatwo same zgromadzenia i tam utrzymuje się lub utrzymywał się dość długo dotychczasowy system władzy aż do czasu, gdy w państwie nie powstały lub nie powstały warunki dla nowych zgromadzeń agoralnych zdolnych do zmiany istniejącego układu na drodze bez stosowania przemocy. Przykładem może być Ukraina, gdzie w latach 1989–1999 wszelkie próby inicjowania zgromadzeń agoralnych były skutecznie wygaszane, a dopiero wydarzenia „pomarańczowej rewolucji” z wystarczającą siłą, jako zgromadzenie agoralne trwające w sposób nieprzerwany w okresie wyborów prezydenckich w listopadzie i grudniu 2004 roku, dokonały na drodze bez przelewu krwi – zmiany istniejącego układu władzy politycznej na bardziej demokratyczny, możliwy do zaakceptowania przez uczestników ukraińskich zgromadzeń agoralnych. Natomiast Białoruś do dzisiaj czeka na swoje pokojowe zgromadzenia agoralne, które w sposób bezkrwawy zmieniają istniejący w tym kraju system polityczny na bardziej demokratyczny.

### RUMUNIA

Rumuńskie zgromadzenia agoralne miały już w swojej początkowej fazie szanse na bezkrwawe pokonanie systemu totalitarnego, zgodnie ze swoją naturą jako zgromadzenia *non-violence*. Jednak służby bezpieczeństwa Rumunii nie były w stanie odczytać wskaźników percepcji społecznej wskazujących na olbrzymi potencjał psychospołeczny zgromadzeń agoralnych i mylnie sądziły, że zjawisko agoralne będzie można wzmocnionymi siłami milicyjnymi dość łatwo zdławić. Funkcjonariusze rumuńscy nie zrozumieli, że uczestnicy zgromadzeń agoralnych wyzwolili się już z lęku, będącego fundamentem ustroju totalitarnego. Dlatego też usiło-

wano zepchnąć zgromadzenie agoralne na pozycje krwawej konfrontacji. Nie trwała ona jednak zbyt długo, gdyż:

1. uczestnicy zgromadzeń agoralnych funkcjonowali już jako wyzwoleni z lęku przed reżimem komunistycznym i byli zdecydowani na wszystko;
2. procesy irradacji zjawisk agoralnych rozprzeździły się już w początkowej fazie na całe społeczeństwo rumuńskie, które zdecydowanie poparło uczestników tych zgromadzeń, stwarzając w ten sposób nową fazę rozwoju zgromadzeń agoralnych jako ogólnokrajową, wobec której najbardziej zagrażała obrona pozycji komunistycznych nie miała żadnych szans;
- 3) rozwinęła się fala międzynarodowej pomocy solidarnościowej dla walczących o swoją wolność Rumunów (m.in. dar krwi dla rannych Rumunów), która miała nie tylko swój realny wymiar materialny, lecz również stanowiła wsparcie psychologiczne podnosząc znacznie morale uczestników rumuńskich zgromadzeń agoralnych.

### MUR BERLIŃSKI

Zgromadzenia agoralne w Berlinie Wschodnim pozwoliły wyjaśnić tak niezwykle fenomen społeczny, jak rozebranie cegła po cegle Muru Berlińskiego, przy którego próbie przechodzenia straciło życie przedtem tak wiele osób. Na przykładzie tego zgromadzenia można było zrozumieć, jak wielka jest siła psychologiczna zgromadzenia agoralnego.

### ROZPAD ZSRR I POWSTANIE NOWYCH NIEPODLEGŁYCH PAŃSTW

Analiza procesów agoralnych w Rosji (Moskwa i Leningrad), Estonii, Litwie i Łotwie pozwoliła z kolei zrozumieć, jak pod wpływem siły zgromadzeń agoralnych rozpadł się jak przysłowiowy „domek z kart” potężny system totalitarnego państwa, jakim był ZSRR. Procesy agoralne stworzyły niezależne państwa, spośród których trzy stały się od 1 maja 2004 roku członkami Unii Europejskiej.

### BRAK WARIANTU ALTERNATYWNEGO

Wydarzenia wojny etnicznej w Jugosławii wskazały, iż dla wariantu zgromadzeń agoralnych jako strategii dla bezkrwawego wyjścia z okowów systemu państwa totalitarnego – w cywilizowanym

świecie nie ma żadnego wariantu alternatywnego. Zgromadzenia agoralne jednoczą ludzi w imię uniwersalnej tęsknoty i najgłębszych pragnień człowieka bycia razem z innymi w kierunku odkrywania wspólnej prawdy o sobie samym, o swoim losie oraz o społeczeństwie, którego jest on częścią i z którego czerpie egzystencjalne siły. Analiza zgromadzeń agoralnych wykazała, że najbardziej ludzi jednoczą takie wartości jak prawda, autentyczność i godność człowieka, sprawiedliwość społeczna i wzajemna życzliwość. Fenomen zgromadzeń agoralnych emanuje zachowania ludzi, którzy nie zamierzają innych krzywdzić, nienawidzić, lecz wręcz przeciwnie: potrafią obdarzać się serdecznością, wzajemnie sobie pomagając, a siła ich jedności ma swoje źródła w ich wspólnym dążeniu do prawdy i dobra.

Podsumowując fenomen zgromadzeń agoralnych można powiedzieć, iż przekazuje on prawdę o pięknie i dobroci ludzi zdolnych do przełamania przez życzliwość i wiarę w siłę jedności – barier takich jak czołg, samochód pancerny, wysoki mur (Mur Berliński), lecz przede wszystkim pogarda i lekceważenie człowieka przez system polityczny. To dzięki temu fenomenowi zmieniła się mapa polityczna Europy w ostatniej dekadzie XX wieku, zaś w 2004 roku 10 nowych państw mogło stać się członkami Unii Europejskiej. W siedmiu z nich miały miejsce zgromadzenia agoralne, które w swojej istocie ujawniły najgłębszą naturę integracji społecznej. Dzięki sile zgromadzeń zostały dokonane zmiany makrospołeczne i mikrospołeczne. Zmiany te pokazały, jaką siłą sprawczą ma integracja społeczna osiągnięta na drodze porozumienia się ze sobą ludzi.

## LITERATURA

- Biela, A. (1983). *Papieskie lato w Polsce. Szkic psychologiczny wizyty-pielgrzymki papieża Jana Pawła II w Polsce*. London: Veritas.
- Biela, A. (1989). Eagerly gatherings: A new conception of collective behavior. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 19, 311–336.
- Biela, A. (1996). Agoral gatherings and large scale transformation in Europe in the 80s and 90s. *Journal for Mental Changes*, 2, 83–100.
- Biela, A., Tobacyk, J. (1987). Self-transcendence in the agoral gathering: A case study of Pope John Paul II's 1979 visit to Poland. *Journal of Humanistic Psychology*, 27, 390–405.
- Ferjenčík, J. (1996). Velvet revolution meetings in Slovakia: Sociopsychological characteristics. *Journal for Mental Changes*, 2, 121–127.
- Gaidys, V., Tureikyte, D. (1996). Agoral gatherings in Lithuania: An example of the "Baltic Way". *Journal for Mental Changes*, 2, 113–119.
- Le Bon, G. (1895). *Psychologie des foules*. Paris: Odeon.
- Parchew, I. (1992). *Attitudes on rights and liberties in participants in an agoral meeting. Compared to the national representative sample*. Abstract submitted for the second International Conference on Mental Changes and Social Integration Perspectives, Lublin, 17–20, November, 1992.
- Prężyna, W. (1996). Agoral gatherings as a social phenomenon in the experience of the 80s in Poland. *Journal for Mental Changes*, 2, 101–112.
- Prężyna, W., Jagiełło, A. (1987). *Moje spotkanie z Papieżem*. Lublin: Reakcja Wydawnictw KUL.